

Ольга Царик, аспірант

Структура літературного життя в Галичині і творча активність Богдана Лепкого

Поняття літературного життя, традиційне для польського літературознавства [див.:2, 3], — все частіше використовується і в українській науці про літературу [1, 5]. Воно також зустрічається в соціологічних, культурологічних і мистецтвознавчих працях. Ним позначають систему, що складається з таких головних елементів, як а) об'єднання митців; б) приватно-кооперативні і державні інституції, які тиражують, зберігають, розповсюджують їх твори; в) заклади, в яких митці спілкуються між собою і з публікою; г) органи преси, що рекламують, популяризують та оцінюють оприлюднені твори; д) політично-економічні чинники, які витворюють сприятливі чи несприятливі умови для функціонування естетичних цінностей, для художньої комунікації взагалі.

Для літературознавства поняття “літературне життя” необхідне як у теоретичних, так і в історико-літературних дослідженнях. Теоретично воно допомагає осмислити динаміку літературного процесу, його механізми, взаємодію і зміну літературних напрямів і стильових течій. Історик літератури, простежуючи структуру літературного життя відповідного періоду, одержує важливу позатекстуальну інформацію про включення письменника в літературний процес, про передумови та особливості формування художнього світу митця, про закономірності сприймання та оцінки його творів у різних середовищах, в різні історичні періоди.

Вичерпне знання елементів літературного життя і відношень між ними потрібне також для компаративістичного дослідження творчості письменників-сучасників, що живуть і працюють в одному регіоні. Такі знання допомагають відрізнити різновиди і типи літературних взаємин, насамперед контактено-генетичні і типологічні, дають підстави для виділення

і розуміння індивідуальних елементів у творчості письменників, спадщина яких зіставляється.

З такого погляду можна конкретніше, ніж це робили досі, охарактеризувати своєрідність художнього світу Богдана Лепкого, його роль в українсько-польських літературних зв'язках, зокрема, беручи до уваги взаємини і творчість Б. Лепкого, В. Стефаника і В. Оркана.

Літературне життя як система соціально-естетичних факторів і відношень має просторово-часові, етнічно-національні виміри і структурну своєрідність. Адже місцеперебування письменника, його постійна міграція чи сталість проживання зумовлюють відмінності в тому конкретному впливі літературного життя, який творить мікросередовище кожного письменника і певним чином заломлює його художній світ.

Галичина в Австро-Угорській монархії виступала в єдності Східної і Західної частин як відносно окремиї регіон, що мав свій Сейм у Львові і два відомі культурні центри — Краків і Львів. Вони безпосередньо пов'язувалися з Віднем як столицею держави. З етнічного погляду цей регіон був багатонаціональним: жили в ньому автохтонні українці, поляки, новоприбулі німці, євреї. За політико-адміністративними характеристиками до Галичини тяжіла Буковина, центр якої — Чернівці — складав третій культурний осередок.

В Галичині державною мовою була німецька. Поряд з нею функціонувала польська як урядова в краї. За конституцією Австро-Угорщини місцеві мови (в тім числі українська) допускалися тут з другої половини XIX ст. до початкових і середніх шкіл, зрідка і до університетів. Громадські організації (“Просвіта”, “Руська бесіда”, “Рідна школа”); приватна і кооперативна преса користувалися українською мовою публічно. Ці політично-правові реалії впливали на структуру літературного життя в краї, модифікували її в кожному культурному центрі інакше для письменників, які користувалися рідними мовами. Це ж у свою чергу по-різному впливало на формування світогляду літераторів, зокрема їх естетичних поглядів і смаків, відбивалося на таких елементах художнього світу письменників, як тематика, проблематика та образний лад.

Життєвий шлях і творча спадщина Б. Лепкого не тільки дуже точно підтверджують ці відомі тези, а й постають дещо в іншому світлі, коли їх цілеспрямовано розглядати крізь призму категорії літературного життя. Саме з цією метою акцентуємо

на структурі літературного життя, у яке потрапляв Б. Лепкий, і реконструкції його динамічної структури. Такий підхід до постаті і творчості Б.Лепкого започаткував ще Є.-Ю. Пеленський, але він не був послідовно реалізований його наступниками: ні В. Левом [16], ні М. Сивіцьким [12], які дуже багато зробили у своїх монографіях для відтворення культурно-історичного контексту, в якому творив письменник.

Відразу після смерті Б. Лепкого Пеленський писав: “Життєвий і нерозривно з ним зв’язаний творчий шлях Богдана Лепкого позначилися особливою прямолінійністю (підкр. наше — *О.Ц.*), виразністю, завершеністю. Завдяки тому можна легко виділити із суцільного поодинокі складники і визначити їх ролі в цілому, вказати, як вони впливали на формування всієї поетичної творчості Лепкого в її різномірних, але таких ідейно однорідних виявах. Ці складники це: творча індивідуальність, середовище і доба” [29, 13]. Згадані Є.-Ю. Пеленським складники в свою чергу потребують конкретизації. Якщо докладно розглянути другий (“середовище”), то одержимо основні компоненти “літературного життя” — тобто ті елементи “середовища”, які безпосередньо складають власне літературні факти. Крім того, поняття “середовище” і “доба” значною мірою накладаються, перехрещуються, тому їх також треба розрізнити і конкретизувати. Є.-Ю. Пеленський, крім них, вживав такі поняття, як “національні традиції”, “громадянське і літературне життя”, “літературна атмосфера”, “глибокі шари поетичної особовості” та ін. Відзначаючи їх відбиток у творчості Б.Лепкого, Пеленський зробив узагальнення, які досі допомагають інтерпретувати її своєрідність. До висновків такого типу, що не втратили свого значення, зараховуємо такі:

— “Лепкий пішов у світ із виідеалізованим образом краю своїх дитячих і юнацьких літ” [29, 14];

— “Нерівномірність, а то й подекуди тіснота українського громадянського й літературного життя створили тип великого письменника-універсаліста [...]. Лепкий замикає своєю літературною діяльністю цей ряд письменників” [там само];

— “З переїздом із Бережан до Кракова “він попадає в гарячий крутіж людей і подій, у сам розпал модернізму. Під їх впливом наближається Лепкий до модернізму, стає одним з поетів цього нового напрямку...” [29, 18];

— “...свідомо чи несвідомо, що врешті-решт неважне, Лепкий спровола обмежує роль суспільницької тематики, віднаходить себе, стає ліриком” [29, 18];

—“Лепкий міцно був через ціле життя зв’язаний із ґрунтом, з якого виріс, із людьми і переживаннями, що супровожали його на далекій життєвій шлях. Тим то в своїх писаннях він часто вертається (підкр. наше — О. Ц.) до переживань ранньої молодости, до краю дитячих мрій і втіх ” [29, 22];

—“Життя на чужині зродило тугу за рідним краєм” ...[29, 23];

—“Під впливом війни зачався в творчості Лепкого новий період. Не закидаючи лірики [...], він куди більше уваги присвячує епіці, власне історичній повісті”[29, 26];

— “В історичній прозі він не переказує історичних фактів, але віддає духа доби” [29, 29];

—“Рівно півстоліття [...] творив Лепкий [...], і для дуже біжучих потеб, творив і під аспектом вічності мистецтва [...]. Довголітня проба часу вказує, які це є і будуть твори: низка лірик, зокрема співів про осінь, кілька психологічних нарисів, модерна сентиментальна повість, історичний роман і спомин”[29, 32].

Таке відлуння середовища і доби фіксував у творчості Б.Лепкого критик-сучасник. Якщо ж спробувати інтерпретувати ці впливи крізь призму неповноти структури літературного життя, то можна говорити не тільки про “прямолінійність” впливу середовища на його творчість, а й про стимулюючу роль відсутності, браку певних елементів повноцінного літературного життя, які спонукали Б. Лепкого до творчої активності, до моделювання свого художнього світу вже як візійного, фікційного, а не достовірного.

Перехід від наслідування до уявної компенсації, до творення на основі спогадів та їх концептуалізації залежав від зміни неповноти літературного життя на таке літературне життя, яке, компенсуючи недоліки попереднього, дошкуляло письменникові новою, іншою неповнотою.

Відзначимо основні віхи цього драматичного процесу. У дитячі і підліткові роки елементи літературного життя пов’язувалися з культом книги в родині священика-поета, з навчанням в Бережанській польській гімназії. У центрі мистецького життя Бережанщини знаходилась постать письменника-адвоката Андрія Чайковського. Наявність родини у Львові (К. Студинський), потяг до малярства визначали пошуки місця навчання і вищого навчального закладу(Львів-Краків-Відень). Приклад І. Франка та А. Чайковського, спілкування з Михайлом Петрушевичем, знайомство з М. Вороним, В. Цура-

том під час студій “заохочувало до праці”. Початок самостійної праці амбітного початкуючого літератора в провінційних Бережанах після студентського життя у Відні скеровує погляд Б. Лепкого у бік культурних центрів. Він свідомо обминає вибухонебезпечний з етнічного погляду Львів і вибирає Краків. Тут має можливість працювати в гімназії, університеті, спілкуватися з краківським мистецько-інтелектуальним середовищем, відчуває брак рідномовного читача і відсутність української періодики і видавців. Посилає свої твори до львівських газет “Руслан”, “Діло”, журналів “Зоря”, ЛНВ, видає поетичні збірки і прозові книжки у Львові при підтримці українсько-руської Видавничої спілки і заходами К. Студинського, в Чернівцях при сприянні редакції “Буковина”, заходами Льва Турбацького, Льва Когута і Франца Коковського, в Коломиї – власними заходами. Книжкові видання Б. Лепкого рецензують Л. Турбацький, М. Лозинський, В. Гнатюк, Марія Грушевська, А. Крушельницький, М. Євшан, М. Шаповал, згадує в своїх оглядах І. Франко.

Б. Лепкий польською мовою представляє В. Стефаніка в Кракові, а свій нарис про друга друкує по-українськи у Львові; час від часу найжджає до цього міста, спілкується з “Молодою Музою”. У Кракові разом з В. Орканом готує польською мовою книжку української прози (1908), сприяє виходу “Антології сучасних українських поетів”, укладеної С. Твердохлібом (1910). Результати наукової, редакторсько-видавничої діяльності оприлюднює в Коломиї. Тут 1909 року з’являється перша частина його “Начерку історії української літератури”, “Співомовки” С. Руданського, “Чорна рада” П. Куліша з передмовами Б. Лепкого.

Як бачимо, живе і плідно фахово працює в Кракові, прозу і поезію творить з думою про рідний край, а видає всі твори в містах, де функціонує матеріальна база українського літературного життя, численніша, ніж у Кракові, читацька громада.

Співпраця Б. Лепкого в журналі “Swiat Slowianski” переривається 1908 року на знак протесту проти брутального виступу редактора цього часопису з питань польсько-українських стосунків; він шукає захисту в Оркана проти анонімного звинувачення в плагіаті з польських поетів, яке опублікував “Dziennik Polski”. Б. Лепкий знайомиться 1907 року з В. Липинським, захоплюється його ідеями реполонізації спольщеної української шляхти. Отже, переїзд до Кракова не ізолював толерантного митця і професора від польсько-

українських стосунків, він поступово підходив до проблематики міжнаціональних відносин, державницьких аспірацій українців, яку розроблятиме в повістях післявоєнного періоду. Але її гостроту і складність Б. Лепкий, як і В. Стефанік, особливо інтимно відчує під час першої світової війни і в період руйнування Російської та Австро-Угорської імперій, коли поставали національні держави.

Літературне життя українців, що опинилися на Заході лінії фронту, в Австрії і Німеччині, хоча зовні не виявлялось в активних формах, але породило якісно нові за тематикою, образним світом, поетикою твори. Б. Лепкий як поет, прозаїк, літературознавець також не був винятком. Укладені ним збірки “Червона калина”, присвячена Українським Січовим Стрільцям (Відень, 1915), “Наша пісня” (Вецляр, 1916), “Ще не вмерла Україна. Співаник з великих днів” (Відень, 1916), його власні книжки “Тим, що полягли 1914-1915” (Відень, 1916), “Доля” (Вецляр, 1917), “Вибір віршів” (Вецляр, 1921), “Ноктурн” (Зальцведель, 1921), “Незабутні” (Берлін, 1922), “Під тихий вечір” (Ляйпціг, 1923), активна публіцистична діяльність в газеті “Українське слово” — всі вони засвідчують, що Б. Лепкий на чужині, під час війни і повоєнної розрухи не чекав сприятливих умов, а сам активно впливав на літературне життя як лектор, редактор, публіцист, видавець, автор. Саме у той переломний період його роздуми про українську державність, про рідний край, що опинився на терені фронтів, увібрали історіософію В. Липинського і втілились у повість-казку, чи як її назвав Є.-Ю. Пеленський, “сентиментальну повість” — “Під тихий вечір”, а згодом, уже в Речі Посполитій, в Кракові, куди він повернувся 1925 року, — в повісті “Зірка” (1929) і “Веселка над пустарем” (1930).

Повернення Б. Лепкого до Польщі, поновлення на викладацькій роботі стало можливим за сприянням В. Оркана (за умови присяги на вірність польському народові і польській державі). Незважаючи на це, польські суди (напр., окружний суд у Тернополі) вилучали з обігу його книжки, укладені в Німеччині, вимагали пояснень від ректорату університету [15, К.-№27]. Разом з тим, творчість Б. Лепкого, передусім трилогію про Мазепу, гостро критикували в УРСР як “прояв політичних настроїв західноукраїнського бандитизму”, за “тенденційний націоналізм” [30].

Таким чином, проблематика, тематика, навіть жанрова система творчості Б. Лепкого відчувала на собі особливості українського літературного життя, яке складалося на перехресті

національних інтересів кількох народів і міждержавних стосунків українців, поляків, німців, росіян. Воно стимулювало творчу активність письменника і визначало напрямки його особистого впливу на українсько-польські літературні взаємини, логіку критичної оцінки творів у Польщі, в УРСР, в українській діаспорі, а тепер впливає на їх реінтерпретацію.

Література:

1. Літературознавчий словник-довідник/ Р.Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. - К.: ВЦ «Академія», 1997. - 752 с. (Nota bene).
2. Słownik terminów literackich. Pod redakcją J. Sławińskiego.-Wrocław-Warszawa-Kraków, -1998.- 706 s.
3. Straszewska M. Problematyka badań nad życiem literackim./Problemy metodologiczne współczesnego Literaturoznawstwa pod red. H. Markiewicz i J.Sławińskiego.-Kraków: Wydawnictwo Literackie. - 1976.- S.440-454.
4. Frybes S. Koncepcie badań nad życiem literackim./Problemy metodologiczne współczesnego Literaturoznawstwa pod red. H. Markiewicz i J. Sławińskiego.- Kraków: Wydawnictwo Literackie – 1976.- S. 455-464.
5. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. - Кн. 1.: Перша половина ХХ століття. Підручник / В.Т.Дончик. –К.: Либідь, 1998. – 464 с.
6. Hutnikiewicz Artur. Młoda Polska. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, - 1996. - 484 s.
7. Makowiecki A. Z. Młoda Polska.-Wydanie drugie.-Warszawa: Wydawnictwa szkolne i pedagogiczne, - 1987. - 334 s.
8. Білик-Лиса Н.І. Богдан Лепкий у духовному відродженні українського народу. – Тернопіль: Збруч, 1999. – 144 с.
9. Рубчак Б. Пробний лет // Розсипані перли. Поети «Молодої музи». - К.: Дніпро, 1991.
10. Лепкий Б. Три портрети. Іван Франко. Василь Стефаник. Владислав Оркан // Лепкий Б.С. Твори: В 2 т. – Т.2.: Повісті. Спогади. Виступи./ Упоряд. та автор приміток М.М.Льницький. – К.: Дніпро, 1991.- С.612-693.
11. Лепкий Б. Твори: В 2 т. – Т.2.. – Т.1. Поетичні твори. Прозові твори. Мемуари. / Упоряд., автор вступної статті та приміток Ф.П.Погребенник/. К.: Наукова думка, 1997– 846 с.
12. Сивіцький М. Богдан Лепкий: життя і творчість. – К.: Дніпро, 1993.– 254 с.
13. Історія української літератури кінця ХІХ - початку ХХ століття. За ред. П.П.Хропка. –К.: Вища школа, - 1991. –512 с.
14. Вервес Т.Д. Владислав Оркан і українська література (Літературно-критичний нарис). – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 187 с.
15. Архів Ягелонського університету. - Папка S II 691.
16. Лев В. Богдан Лепкий. 1872-1941. Життя і творчість // Записки НТШ. – Т.СХСШ. – Нью Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1976. – 329 с.
17. Гром'як Р.Т. Літературно-критична діяльність Богдана Лепкого// Гром'як Р.Т. Давнє і сучасне. – Тернопіль: Лілея, 1997. – С. 211-217.

18. Стефаник В. Повне зібрання творів: В 3-х томах. Т.2.: Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади. – К., 1952. – 223 с.
19. Wiśniewska E. Wasyl Stefanyk w środowisku literackim Krakowa w latach 1892-1900. // Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich (pod red. S.Kozaka, M. Jakóbca).-Wrocław, -1974.-S.187-204.
20. Вервес Т.Д. Польська література і Україна. – К., 1985. – 381 с.
21. Listy W. Orkana do M. Wyslouchowej // Czasopismo Zakładu Narodowego im.Ossolińskich. - 1993.- Z.3.- S.109-111.
22. Лепкий Б. Твори: В 2 т. – К., 1991. – Т.1. – 862 с.; Т.2. – 719 с.
23. Ягелонська бібліотека. Архів Оркана. - Папка 8119.
24. Мельничук А. Взаємозв'язки Б.Лепкого з В.Орканою // Богдан Лепкий – письменник, учений, митець. Матеріали наукової конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження Богдана Лепкого. – Івано-Франківськ, 1992. – С. 97-99.
25. Василевич Т. Рис Г. Богдан Лепкий і Василь Стефаник // Богдан Лепкий – письменник, учений, митець. Матеріали наукової конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження Богдана Лепкого. – Івано-Франківськ, 1992. – С.91-93.
26. Невідомська Л. Богдан Лепкий про Василя Стефаника, його стиль та мову // Творчість Богдана Лепкого в контексті європейської культури ХХ століття (Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження письменника). - Тернопіль, - 1998 - С.331- 341.
27. Голубець М. Життєвий шлях Б.Лепкого // Богдан Лепкий. 1872-1941. Збірник у пошану пам'яті поета. – Краків- Львів: Українське видавництво, 1943. – С. 42-46.
28. Стефаник В. Твори /за ред. Ю. Гаморака. - Львів: Українське видавництво, 1942. - 369 с.
29. Богдан Лепкий. 1872 - 1941. Збірник у пошану пам'яті поета. - Краків-Львів, 1943. - 78 с.
30. Державин В. Історична белетристика Б. Лепкого // Критика, 1930. - N 5. - С. 27-28.